

ISOPHOS EK

ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi

ISophos: International Journal of Information, Technology and Philosophy

ISOPHOS • Yıl/Year: 2 • Sayı/Num: 2 • Bahar/Spring 2019

ISSN: 2651-463X

Hayvan Hakları Felsefesinin Başlangıç Koşulları Üzerine

Şevki Işıklı

Marmara Üniversitesi

sevki.isikli@marmara.edu.tr

Giriş: Hayvan Meselesi

Üzülerek söyleyeyim: Bir hayvan hakları felsefemiz yok insanca olan.

Hayvan meselesi, hayvanlarla ilişki tarzımızdaki sorunlara odaklanan entelektüel bir tartışmadır. Hayvanla kurduğumuz ilişki, duyumsayan, hisseden, bilinçli bir varlıkla kurulan bir ilişkidir. Bu ilişkinin tarafları vardır. Tarafların, bu ilişkiden karşılıklı bir memnuniyet, tatmin, varoluşsal bir haz almaları umulur. Ama hayvanla ilişkinin bu boyutu büyük oranda unutulmuştur. Bu ilişki, yetişkin bir insanla yahut da insan yavrusuyla kurulan bir ilişkinin karakterinden epey uzaklaşmıştır. Hayvanla ilişkimiz, karşılıklılık esasına dayanmıyor: Tatmine, rızaya, kişilik ve karaktere saygı duyan bir karşılıklılık esasına dayanmış olsaydı eğer, yeryüzünde birlikte yaşamının huzurunu derinden hissedebilirdik. Hayvanları sadece “hayvan” olarak görmek, üzerinde temellük ve tasarrufta bulunduğumuz, faydalarından yararlandığımız araçlar olarak görmektir.

Arka Plan: Yeryüzünün Dünyaya Dönüşümü

İnsanın hayvan üzerindeki tahakkümünden bahsediyoruz. İnsan önce eliyle ürettiği silahlar ve kurnazca planlama yapma becerisiyle mağaralar ve ev içindeki egemenliğini bir klana, bir şehre, özel mülkiyetle bir bölgeye teşmil etti. Ardından devlet düşüncesiyle yeryüzü egemenliğine doğru iyice genişletti. Teknolojiyi icat etmeyi başardığından beri insanın, rakiplerini ortadan kaldıran güçlü bir kral gibi, önüne çıkan her şeye boyun eğdirme içgüdüleriyle hareket ettiğini, güçlü bir güç istenci eğilimi sergilediğini görüyoruz. Düzenleme ve kontrol altında tutma biçiminde dışı vuran güç istenci; peyzaj, imar, nakliye ve taşımacılık, uzay sondaları, farmakoloji, cerrahi ve gen tasarımı yönlendirir. Hiçbirinde bedeninin olağan koşullarına ikna olunmaz. Ve önünde transhumanist bir ufuk görür. Bedensel zayıflığı, gittikçe geliştirdiği zihinsel güç ile telafi eden insan, geldiği noktada psikolojik ve donanımsal üstünlüğü de ele geçirebileceğini düşünmektedir. Tahakküm kıvılcımını ateşleyen üstünlük düşüncesi, yeryüzünü insanın yönettiği bir dünyaya dönüştürmüş, birlikte yaşayan canlıların “dünya”daki yerleri yeniden düzenlenmiştir. Dünyanın efendisi canlılığı aşmış, usla donanmış insandır. Dünyevi düzen ve canlıların bu düzen içindeki statü ve habitatları insan usu tarafından taksim edilmektedir. Yeryüzünün dünyaya

dönüşümüne canlıların aleyhine işleyen medenileşme süreci eşlik etmektedir.

Yeryüzüyle İletişim Tartzımızı Sorgulamak

Yeryüzüyle ilişkimiz, doğanın içinden süzülüp-seçilip gelişimiz tarafından biçimlendirilmiş bir tarza sahip. Gelirken geride doğayı ve canlıları bıraktık fakat nesnelere ve çevreyi istismak etmek için yanımızda taşıdık. İnsanlık bulaştırdığımız çevre, ekolojik çevreye gittikçe daha çok tekabül etmektedir. Aslında yapageldiğimizden çok daha iyisini başarabiliriz. Çevreyle iletişim kurabiliriz, çevreyi istismak etmekten vazgeçerek onunla bütünleşebiliriz. Suyla ilişkimizi düşünelim. Suyun içine girer, serinleriz. Su bizim içimize girer, yine serinleriz. Su yağmur olup yağdığında, birikip denize dönüştüğünde, buharlaşıp bulut olduğunda onunla karşılaşmalarımız her seferinde farklı olur. Denizin engin yayılımını seyre daldığımızda estetik hazlarımız, sel karşısında yaşamsal korkularımız harekete geçer. Suyla her karşılaşmamız saf ilişkidir. Doğal sözleşmemiz karşılıklıdır. Ona derinden bağılıyız ama bağımlı hissetmiyoruz. Onu biriktirip aktarabiliyoruz. Kirletirsek arıtıyoruz.

Ağaçlar ve toprakla iletişimimiz daha da ilginçtir. Bir ağaçla karşılaştığımızda ağacın bizimle karşılaştığını düşünmenin erdemi heyecan vericidir. Kendimi ağaca takdim ederken ağaç da önümde stabil bir karakter sergileyerek kendini bana öylece sunar. Hangimizin varlığının daha değerli olduğuna nasıl karar vereceğiz? Belki de Gülhane Parkı'nda yüz senelik bir ceviz ağacıdır.

Yeryüzüyle ilişkimizde sorun çok fakat çoğaltan sebeplerden biri de hayvanlarla ilişkimiz. Toprağın üzerinde yürürüz ve üzerine bastığımız şeyin toprak olduğunu, aramızdaki ilişkiyi nasıl görmezden gelebiliriz ki! Ancak doğanın kendini bizden, bizim de kendimizi ondan kasten ya da sehven geri çekmiş olmamız lazım. Doğayla aramıza kültür girmiş olmalı. Kültür ve teknoloji yoluyla aramızı açmış olmalıyız. Ormanın içinde yürürken ormanın da bize doğru yürüdüğünü hatta ormanın bizden önce bize kendisini açtığını deneyimlemeye açık olmak... Böyle yapabilirsek uçuruma saygı duyduğumuz gibi, meşe palamutu ve karıncaya da saygı duyabilirsek olgun bir ilişki başlatabiliriz. "Biz"e doğaya giden yolda, parçalanmış benliğimizi iyileştirme yolunu ancak alçakgönüllü bir onaylama açabilir.

İmar ve Yeniden Düzenleme: Yeryüzünün Gizemin Çözülmesi

Bu girişimden hayvanların da payını alacağı bir şekilde, insanlar artık yeryüzünü imar ediyorlar. Yüksek dağlar, fırtınalı mevsimler, çok soğuk veya aşırı sıcak atmosfer olayları, sel taşkınları, depremler, derin çukurlar, gelgitler veya tsunamiler... Hiçbiri insanların yapmak istediklerine ilanihaye engel olamıyor. Yeryüzü bir tehdit kaynağı olmaktan büyük oranda çıkarıldı. İnsanın bunu nasıl başardığının göstergeleri gözü-

müzün önünde yükseliyor. Köprüler, tüneller ve uçaklardan, en önemlisi sembolik anlamlarla yüklü bir karanlığa hükmetmesinden anlıyoruz. Elektrik ve aydınlatma meselesinden bahsediyorum. Karanlıktan, yer altından, Hades'ten kopup gelen kötü ruhlu varlıkların, cinlerin yaşadığı çağlar geride kaldı. Yeryüzünde Güneş'in, Tanrı'nın aydınlatmadığı bir geceyi insanlar aydınlatmış durumdalar. Yeryüzü, içindekilerle birlikte, bilim ve teknolojinin ışığı altında gizemini hızla yitiriyor. Yeryüzüne hükmeden, Ay veya Güneş'in yokluğunda ortaya çıkan dehşet, korku ve yığılı alt eden insandan bahsediyoruz. Kendini doğaya yabancı, ekolojik çevreyi kendine düşman olarak gören insanın yeryüzünü kendi dünyasına dönüştürmesi hakkında konuşuyoruz. Bizim dünyamızda neredeyse her şey araç hükmündedir. Elbette kendi dünyamızda kendilerine yer verdiğimiz hayvanlar da.

İki Kere Kötü: Hayvana İnsanca Muamelenin Unutulması

Kötü olan, insanın hayvana insanca muamele göstermemesidir. İki kere kötü olan ise hayvanın insanca muameleyi hak ettiğinin düşünülmemesi, hakkaniyet düşüncesinin hatırlanmayacak kadar unutulmuş olmasıdır. Hayvanların hatırlanması, bir dizi düşüncüyü harekete geçirebilir. Bir ekolojik erdem olarak insanın yeniden yeryüzü koşullarını canlandırmasını, ussallığın tahakkümünden özgürleşerek varlık serüvenine birlikte başladığı diğer canlılar konusunda hak ve hukuku taksim edici bir beşere dönüşmesini ummalıyız. İnsanın yeryüzüyle göbek bağı olan beşerî yönünü, geri dönülmez biçimde yok etme girişiminden vazgeçmesini beklemeliyiz. Fakat şimdilik olan şey şu: Çok uzun zamandan beri insanlar, sadece kendisinin bir beşer olduğunu değil, hayvanların canlı olduğunu da unuttu. Hayvanlara üstün gelen, onları denetim altına alan insan, yakın bir tarihte bilim ve teknoloji üreterek kendi türlerine karşı da üstünlük kurdular. Bu kendi türüne üstünlük kurma başarısının kutlaması, büyük oranda yeryüzünün imar edilmesiyle ilgili bir sonuç tarafından da paylaşıldı.

Hayvanın Statüsünü Yeniden Tanımlamak

Acaba "Hayvanlar bizim neyiz olur?" sorusuna tatmin edici, sürdürülebilir ve vicdani bir yanıt verebilir miyiz? Cevap aramanın içinde, hayvanların statüsünü yeniden tanımlamanın yollarını aramak da var. Bu yol, üç alanda denenmeli: Dilde, dinde ve gündelik yaşamda. Yeryüzünde birlikte yaşadığımızı, yaşamak zorunda olduğumuzu idrak etmeliyiz. Hayvanların statüsü, hayvanlarla ilişkimizde açıkça görülüyor.

Tanrı ile İletişim Aracı Olarak Hayvanlar: Kurban

Bir zamanlar yavrularını kendinden güçlü veya gizemli varlıklara, hatta güçlü hayvanlara kurban eden insanların şimdilerde yalnızca hayvanları boğazlamalarının anlamlı bir ilerleme olduğunu kabul etmeliyiz. Hayatta kalma eğilimi genetik ve insan

kurbanlara son vermeye büyük ihtimalle bu eğilim bizi zorlamış olmalıdır. Tanrılar için insan kurban etmeyi bıraktığımızdan, Tanrı'nın İsmail'in kurban edilmesini veto edişinden beri hayvanları kurban ediyoruz. İnsanlar; vatan, ideoloji, ulusal çıkar ve üstün insanlık idealleri gibi birçok alturistik amaç için hala ölüyor ya da öldürülüyor olsalar da artık Tanrı için kurban edilmiyorlar. Yeryüzünü dünyevileştirdiğimizden beri insanlardan artık kurban bile olmaması ayrı bir tartışmanın konusudur. Kesilen hayvanların Tanrı'ya ulaşmayan et ve kanları bizi besliyor. Kurban meselesinde, kesilerek bizi tanrıya yaklaştıran hayvan, yenilerek bizde cana dönüşür. Çünkü her şeyden evvel hayvanlar, yenilebilir şeyler; beslenmek veya kurban edilmek için bitkiler gibi yetiştirilirler.

Entropi, Zorunluluk ve Besin Zinciri: Avlanma

Özellikle beslenmek için hayvan üretimi, hayvanların yenilebilir hale getirilme serüveninden başka bir şey değildir. Canlı etinin canımıza can kattığından eminiz. Daha düşük yaşam formundaki bitkiler, negatif entropi depolarıdır ve organizmaların zaman yönünde artan entropisini, belli süreliğine durdurabilmektedir. Bitkileri, bir üst yaşam formu olan hayvanlar ve insanlar için negatif entropi kaynaklarıdır. Bitkiler ise entropi artışına karşı koyabilmek ve çabucak ölmek için Güneşten gelen fotonlardan yararlanırlar. Canlılığın idame ettirilebilmesi, organizmanın entropi artışıyla mücadele etme potansiyeline bağlıdır. Entropi artışı asla durdurulamaz fakat yavaşlatılabilir. Besinlerden alınan negatif entropi, bu işe yarar. Beslenme zorunluluğu, doğada bir besin zinciri oluşmasına netice vermiş gibi görünüyor. Ontolojik varlık hiyerarşisinde üst türlerin alt türleri yemesi bu yüzdendir. Bitkiler mineralleri, hayvanlar bitkileri, insanlar ise her ikisini yerler.

Kendimizi tanımak için hayvani empatiye ihtiyaç duyarız. Hayvanların hayvanca davranmaya hakları var. Hayvanlar, kendi türünden veya bir alt türden olmak kaydıyla ihtiyacı kadar beslenirler. Biz kendi türümüzü henüz yemiyoruz. Bu yüzden alt türlerin tümünü yeriz. Fakat hayvanca olan, ihtiyacı kadar yemektir. Stok yapmamak, biriktirmemektir. Doğal koşullarda yemenin etiği, biriktirmemek ve soyun devam etmesini engellememektir. Ekolojik dizgede "İhtiyacın kadar tüketeceksin" ilkesi, entropi artışını optimize eder. Buna karşın insanın inşa ettiği dünyada hız, hareket, çeviklik ve ilerleme gibi popüler olgular, entropi artışını maksimize eder. İnsanlar hayvanların en iyilerini yemeye yönelik güçlü bir arzuyla avlanırken hayvanlar, sürünün zayıflarına odaklanırlar. İkiisi arasındaki fark, **yeryüzünde yaşayan canlılar ile dünyada yaşayan canlılar** arasındaki avlanma etiği farkıdır.

İhtiyaç fazlası, istifleme ve saklama üzerine, birikim üzerine yeniden düşünmeliyiz. Bolluk aporiası-açmazı ile çeşitliliğin çelişkisi üzerine düşünüp bizi hayvani yaşam etiğinden koparan tüketim kültürüne ve güncel yaşam pratiklerine odaklanmalıyız.

Hayvanlarda ve bitkilerde beslenmenin anlamı, kendi türüne özen göstermektir. Hayvanları yemek için yetiştirmeye çok erken başladık. Bazıları bu konuda artık geri dönülmez bir sürece girdiğimizi düşünebilir

Hayvanat Bahçeleri ve Yeniden Konumlandırma: Ne Alicenaplık!

İnsan kendi potansiyellerini ve yeryüzündeki imkânları paylaşırken hayvanları hesaba katmayı unutmuş durumda. Unutkanlığın bariz göstergelerine hepimiz aşinayız: Koruma altına alınan hayvan türleri, hayvanların petshoplarda satışa sunulması ve içe doğru kanayan bir yara olarak hayvanat bahçeleridir. Bu bahçeler aslında hayvanlar için doğayı yok ettiğimizin kanıtı olarak gösterilebilir fakat daha trajik gerçek, bizim hayvanlara tahakküm ettiğimizi göstermeleridir.

Yurtlarına el koyduğumuz hayvanları bir araya topluyoruz. Hayvanat bahçeleri, yaşlı bakım evleri gibi hümanist bir işlev görmekten çok uzak. İnsanlığın yeryüzü egemenliğinin teşhir mağazasıdır, hayvanat bahçeleri. Yerinden yurdundan ettiğimiz hayvanları büyük kafeslere koyup teşhir etmek ancak insanın aklına gelebilirdi! Açık hava sirkî. Bir araya topladığımız hayvanları ziyaret ediyoruz, yaşlıları huzurevinde ziyaret ettiğimiz gibi. Bir farkla: Yaşlı ziyaretinde ibret alırken hayvanat bahçesi ziyaretinde gurur ve kibrimizi alkışlıyoruz. İnsanın kudretini alkışlıyoruz. Hayvanat bahçelerinde yeryüzünde yalnızca biz egemeniz, diyen bir insanlık sesi yankılanıyor. Yankı, hayvanların gözlerinin içinden yükselen iniltileri bastırıyor. Can kulağıyla dinleyen herkes bu bahçelerden yükselen ah ve iniltileri işitebilir.

İnsanlar hayvanlara hükmederler fakat bunu hayvanat bahçelerinde göze sokarcasına yapıyorlar. Kendi bahçelerimizi dizayn eder gibi yeryüzünde, hayvan için de bahçeler inşa ediyoruz. Giriş çıkışı olan, her şeyin yerli yerinde durduğu bahçeler. Planlanmış, tasarlanmış, sınırlandırılmış ve idame ettirilen güvenli barınaklar. Bu bahçelerde hayvanların sanki doğal ortamlarındaymış gibi hissetmelerini arzular görünüyoruz. Hâlbuki tek umursadığımız, insani tutku ve beklentilerin karşılanması: Doğal ortamlarında göremediğimiz hayvanları, sanki doğal ortamlarıymış gibi seyretme tutkusu. Güneşin batışını temaşa ederken aldığımız çıkarsız estetik hazdan, eser yok burada. Burada daha çok Michelangelo'nun kendi elleriyle yonttuğu Musa heykeli karşısında, "Kalk Ey Musa!" derken duyduğu gurur, kıvanç ve insani yeteneklere duyulan hayranlık hissini deneyimlediğimiz bir seyir söz konusu. Bir sinema filmi veya futbol karşılaşmasını seyretmeye eş değer bir haz. Kültürel etkinlik olarak hayvanat bahçesi gezilerini düşünüyoruz: Doğanın üzerine eklediğimiz bir yapıyla kültürel karşılaşmalar söz konusu. Doğayı taklit eden kültürel ürünlerle karşılaşmalar bunlar.

Bu bahçelerde hayvanların olabildiğince doğal ortamlarındaymış gibi davrandık-

larını görmek istiyoruz. Doğa gidemiyorken onu getirmeye çalışıyoruz ama doğanın taşınmaz olduğunu hatırlayamıyoruz bile. Artık temaşa yok, seyir var. Doğal koşullarda karşılaşmaktan çekindiğimiz yahut da imkân ve fırsat bulamadığımız “vahşi yaşam”, hayvanat bahçelerinde ve safarilerde turistlere hizmet kalemlerinden biri olarak sunuluyor. İyi bir hayvanat bahçesi, **doğal çevrenin iyi bir taklidi** olmalıdır. Yok ettiğimiz doğal çevreyi onlar için yeniden yaratıyoruz. Onlardan aldıklarımızı fazlasıyla onlara sunma, bir güç gösterisi gibi alicenaplık gösteriyoruz. Turlar, başarıyı ilan edip reklam ediyor.

Hayvanat bahçesine girdiğimizde doğaya girmedığımızı hatırlamakta zorlanıyoruz. Hayvanat bahçesi ziyaretinin AVM ziyaretinden farkı yoktur. Hatta çoğu zaman yaşlı bakım evlerini ziyaret ederken yaşadığımız bir alicenaplık duygusu eşlik eder. Doğa kendini iki kere geri çekmiştir bu rekreasyon alanlarında. Çünkü doğayı şehir ve medeniyet için yok ettik. Hayvanları yok ediyoruz park, bahçe ve kulübelerde hapşederek. Hayvanlar hiçbir zaman bu kadar hızlı nesneleştirilmediler yeryüzü tarihinde. Hayvanlar hapisanededir, köleleştirilmiştir. Hayvanlar oyuncak olarak, plastize edilmiş cansız varlıklar olarak, evcilleştirme diyorlar buna, medeni dünyamızda doğanı hatırlatıcıları işlevini görüyorlar. Bir uyarı saati, bir alarm gibiler. Etrafımızda hala hayvanların olduğunu görmek, psikolojik bir rahatlık veriyor. Diyor ki bu alarm, bak etrafında canlılar var, hayvanlar var. Onlar varsa sen hala doğayla bağını koparmış sayılmazsın, diyor. Hayır! Hayvanlar etrafımızda yoklar, onları evlerimizin, şehirlerimizin ve gündelik yaşamlarımızın belirli noktalarına biz yerleştirdik: **Yerleştirilmiş nesnelere...** Ürünleri mağazalarda, yaşlıları huzur evlerinde, canlıları hayvanat bahçelerinde teşhir etmek için insani arzuları uyandıracak biçimde yeniden konumlandırıyoruz. Hayvanları biz konumlandırıyoruz. Evimize eşyaları yerleştirir gibi, yaşlıları huzur evine yerleştirir gibi, ürünleri mağazaya yerleştirir gibi ibret, ticaret ve seyir için hayvanları çevremize yerleştiriyoruz.

Petshoplar: Rehabilitasyon Hizmetlerinin İncelikli Parçası

Petshoplar, köle ticaretinden farklı değil. Fakat bu dönemde hayvanlara bir misyon yükledik: İnsanların doğadan ve doğal olan her şeyden de uzaklaşmasının neticesinde içinde kaldıkları bir yabancılaşma ve yalnızlaşma sürecinin rehabilitasyonuna eşlik etmek. Birer yalnızlık giderici, bizi tekrar doğaya yaklaştırıcı, telafi edici araçlar olma misyonu.

Hayvanlarla Karşılaşmalar: İletişim Tarzımızı Sorgulamak

Hayvan yetiştirme koşulları üzerine düşünmek insani bir misyondur ve çağımızda küresel bir sorun haline gelmiştir. Hayvanlar tohumlamadan besleme, kesim ve

paketlemeden sofradaki sunuma kadar uzun bir üretim mekanizmasında işlenirler. Üretim bandından pazar tezgahına kadar olan süreçte hayvanla ilişki, nesneyle ilişki boyutundadır ve etik tartışmalara kapalıdır. Mesele bu aşamada sağlıklı yaşam ve gıda güvenliğini ilgilendirir. Ancak melezleme, tohumlama, besleme ve kesimhaneye kadarki süreç, etik sorunlar içerir.

Hayvanın tohumlama evresinden mezbahanedeki son anına kadar şiddet ve ilgisizlikten arındırılması, etik bir sorumluluktur. Yemleme, sulama, tımar, nakliye, dölleme işlemlerinde hayvanlarla empati kurmayan, kurmayı önemsemeyen hatta kurmaya imkân tanımayan mekanik bir süreç işletilmektedir. Can taşıyan hayvanın nakli, tımarı ve kesiminde belli oranda şiddet olağan karşılanmaktadır. İnsanlar hayvanlara zor kullanmaktadır. Ve besi hayvancılığında bir miktar zorbalığın artık meşru görüldüğünü biliyoruz. Her gün sayısız hayvanın acıma duymadan kesim bandından geçmesi hiç sorun değildir. Peki, gerçekten de bir canlıyı bizim yetiştirmiş olmamız, ona karşı hiçbir minnet ve acıma duygusu hissetmeden onu boğazlamamızı meşru kılar mı? Çocuklarımızı da biz besliyoruz fakat öyle yapmıyoruz!

Zorla çiftleştirilme veya suni dölleme (tohumlama) gibi süreçler, doğal üreme yollarının çoktan kapatıldığını gösteriyor. Hayvanlar aleminde biyolojik döngüye duyarlı bir takvimde rızaya dayalı gerçekleşen çiftleşme, hayvani güdülerini tatmin ederken suni dölleme, hayvanın haz alma ve çoğalma yolları konusundaki tercihini elinden almaktadır. Üreme düzeni ve periyodunu hayvana bırakmayan bir düzenleme söz konusu çünkü insanların dünyasında her şey düzenlemeye açıktır.

Hayvanlarla İletişim Tarzımızın Etik Açmazları

Hayvanın bakım, beslenme ve mutluluğunda sahibinin sorumluluğunu aramayı talep edebiliriz. Hangi amaçla yetiştirildiği veya istihdam edildiği fark etmeksizin hayvanların bakım, ilgi ve saygıya hakları olduğunu düşünmek zorunluluktur. Hayvanı rencide etmekle insanı rencide etmek arasında, canlı bir kişilik sahibi olması bakımından nasıl bir ayırım yapabiliriz ki! Hayvan onuru korunmalı. Her hayvan, içinde saygı ve empati bulunan bir muameleyi hak eder. Bu ister bir kesim isterse bir beslenme anı olsun, fark etmez.

Hayvan ile insan arasındaki ekolojik sözleşmeden doğan hayvan hakları nosyonu, başka önermeler de içerir. Hayvanlar eş bulma, neslini devam ettirme içgüdüüne sahiptirler ve bu dürtünün münasip biçimlerde tatmin edilmesi gerekir. Dahası çiftleşme, hayvanlar için bile yeterli değildir. Kendi türleriyle birlikte yaşama, duyguları paylaşma, hayvani ilgiyi tatmaya hakları vardır. Hayvanlar arasında olan liderlik, grup psikoloji, sosyal normlar, beğenilme, onaylanma, reddedilme, rekabet, saygınlık gibi

bir dizi psiko-sosyal deneyimden mahrum kalırlar. Hayvanları **hayvanlıktan mahrum bırakmamak** insani bir sorumluluk olarak kabul edilmelidir. Korkutma, aç bırakma, dövme, tehdit, bağırma, aşırı çalıştırma, zorlama gibi insani baskı ve şiddet, hayvanı normal kişilik gelişimini ve huzurlu mevcudiyetini tedirgin ve tehdit eder. Hayvanlar da travma yaşarlar. Köpeği öldürmektense korkutmak iyidir, dediğimizde olan budur. Hayvan sahipliğinin etik, ekonomik ve pedagojik kriterlerini tartışmaya açmak hayvan hakları açısından iyi sonuçlar doğurabilir. Örneğin doğal koşullarından uzaklaştırılıp insani regülasyona maruz kalmış hayvanlar, yol açtıkları zarar, dehşet, korku ve kaoslardan sorumlu tutulmamalıdır.

Hayvansızlaştırma: Geleneksel Hayvan Tasavvurunun Yan Etkileri

Belki de yeryüzünün hayvanlardan arındırılmasının sonuçları üzerine düşünmemiz gerekirdi. Hayvansız bir yeryüzünün neye benzeyeceğini düşünmek hem heyecan verici hem de tedirgin edici olabilir. Hayvanlarda bizim için faydalar tanımlanmış fakat onlarla çıkarsız bir ilişkiye hazır mıyız? Onları yiyor, onlara biniyor, onları bekçi ve denek olarak kullanıyoruz. Bizimle birlikte savaşıp bizimle birlikte aç kalıp ölüyorlar. Bizimle birlikte doğal felaketlere maruz kalıyorlar. Sartre'ın dediği gibi, kaderi ortak olanların yapacağı şey dayanışmadır. Dayanışma, insan olmamızın bir koşuludur. Eğer bu doğruysa doğayla, bitkilerle, hayvanlarla nasıl dayanışma içinde olabiliriz?

Hayvanların düzenlenmiş ve yeniden inşa edilmiş çiftliklerdeki istimali, doğanın mütemmim cüzü olan hayvanları, **hayvansızlaştırılma** tehlikesiyle karşı karşıya getirirken doğayı da **hayvansızlaşma** durumuyla karşı karşıya bırakır. Kısaca **hayvansızlaştır(ıl)ma** denilen bu olgu çift yönlü ilerler. Bir yandan hayvanlar, doğal yaşam tarzları ve içgüdüsel reflekslerini yitirir ve böylece kısmen asimile olurlar. Diğer yandan yeryüzünün dünyaya dönüşümünde gittikçe daha geniş bir fiziki alan hayvanlardan arındırılır. Hem hayvanlıktan çıkarılan hayvanlarla tamamlanan suni ortamlar hem de bu ortamlara hayvanların bizzat insanlar tarafından yerleştirilmiş olması, geleneksel hayvan tasavvurunun yan etkilerinden sadece biridir. Birlikte mevcudiyet için yapılan yeni sözleşmede hayvanların insanlar tarafından konumlandırılmasına son vermek gerekecektir.

Yurtsuzlaştırma: Hayvanların Yerlerinden Edilmesi

Hayvanların bize yüklediği görev ve sorumluluklar, onlarla karşılaşma anımızda başlar, onları evcilleştirdiğimizde en yüksek seviyeye çıkar. Hayvanları evcilleştirdiğimizde onları habitattan uzaklaştırmış oluruz. Doğal ortamdan uzaklaşmanın ve tekrar geri dönme imkânının medeniyet tarafından yok edilmesi, hayvanların **yurtsuzlaştırılmasına** yol açmıştır. Yurtsuz hayvanların varlığı bize, en azından **muadil koşulları temin etme** sorumluluğu yükler.

İtaat ve Tahakküm: Yan Etkileri Olan Tek Yönlü İlişki

İnsani dünyamızın açmazları çok fazla. Hayvanlarla iletişimimizin daha iyiye gittiğini sanıyoruz. Bu kocaman bir yanılsama. Gerçek şu ki gittikçe daha da kopan bir ilişki söz konusu. Belgeseller, safari, hayvanat bahçeleri, sirkler, evcil hayvanlar... Onlarla iyi ilişkimizi göstermezler, onları kendimize itaat ettirdiğimizi gösterirler. İtaat, karşılıklı bir ilişkiden çok uzak bir tarz. Tek yönlü ve tahakküm içeriyor. Saygı ve birlikte mevcudiyeti hiç ciddiye almıyor.

Hesabı Verilmemiş İnançlar: İmar Ruhsatını Sorgulamak

Atalarımızın yerleşik hayata geçerken yeryüzünü imar etme ruhsatını, evrenin bu bölgesini komple imara açma izniyle birlikte devraldıklarına inanıyoruz. (Bu inancın kaynağını ve doğruluğunu sorgulamak, entelektüel zihinler için bile henüz erken). Bu yüzden hayvanların evlerini ve yuvalarını yıkarken kötü bir şey yapmış hissine kapılmıyoruz. Yurtlarına el koymakta hiçbir beis görmüyoruz. Şehri dışa doğru genişletirken, baraj yaparken, ormandan otoyol geçirirken, vadiyi turizme kazandırırken, denizde ağır silahları denerken, laboratuvarında veya uzay mekiklerinde hayvanları denek olarak kullanırken “Hayvanların canı cehennem!” bile demeye gerek duymuyoruz. Çünkü gerçekte onları görmüyoruz. Hayvanlar bizim için görünür değiller. Bizler insanız! Yeryüzünü imar etme yetkimiz bizde mündemiç, akılda içkin, iradede görünür haldedir. Büyük ihtimalle bu Tanrı’dan devraldığımız bir yetkidir.

Bizim için görünür olan tek şey çıkarlarımız. Ama hayvanların da çıkarları var ve biz ona saygı göstermezsek doğru yapmamış, bencillik etmiş oluruz. Yeryüzünü hayvanlarla paylaşmaya açık olmazsak, onların yaşam tarzlarına saygı göstermezsek nasıl insan olabiliriz! Canlının beslenmeye hakkı var, hayatta kalmayı en az bizim kadar onların da hak ettiklerini biliriz.

Bir Atasözünü Şerh Etmek: Cana Gelen Mala Gelsin!

Atasözleri insanca olmayan hayvan felsefemizin kodlarını taşıyor. “Mal” sözcüğünün, taşınır veya taşınmaz emtiayi işaret etmesini beklersiniz. Fakat bu atasözünde hayvanlar da “cansız mal” kategorisine konulmaktadır. Ta başlangıcından beri hayvanlara “meta/emtia” muamelesi yaptığımızın bir kanıtı bu. Her meta, bir ekonomik değer, kullanım değeri veya değişim değeri taşır. Bir atasözünde, “Cana gelmesin de mala gelsin!” deniliyor. Allah’tan gelen bir felakette insanlar “ölmüş”, hayvanlar “telef” olmuş sayılıyor. Canlılığın sonu olan ölümden bile hayvanları insanlarla eşit görmeyen bir tasarım bu. “Ölümü” hayvanlara çok gören bir anlayış. Hayvanların aşırı yağıştan mahvolan buğdaylardan bir farkı yok. Hayvanların bize uzaklığı bitkilerle aynı. Hâlbuki yakın türümüz hayvanlardır bizim. Burada “can” ile “yalnızca insan canı”

kastediliyor. Hayvanlar, istenildiği gibi tasarruf edilen birer mal ve mülk olarak görülüyor. İnsanlar, “mal” dedikleri hayvanlar üzerinde mutlak tasarruf yetkisine sahip gibi duruyor. Mutlak tasarruf, La yüs’el demek. Yani tasarruflarınızdan sorumlu değilsiniz, sorgulanmazsınız. Sahibi olduğunuz ya da sahipsiz bir hayvan üzerinde insan, sorgulanmaz bir tasarruf hakkına sahip. Çok tuhaf! Peki, nereden geliyor bu mülkiyet düşüncesi? Şunu soruyorum: **Hayvanların sahibi olduğumuz inancının kaynağı nedir?**

“Canlı hayvan” bir terim olarak hukukta, ekonomi ve tarımda caridir. Ancak mal sözcüğü, hayvanları da içeren bir anlam genişlemesine maruz kalmış, hayvanlar “canlılık” kategorisinden çıkarılıp camid-cansız nesnelere kategorisine indirilmiş. Öte yandan insanlar lehine bir anlam daralması söz konusu; “can” ile “insan” özdeşleştirilmiş, insan-hayvan karşıtlığında insan görelî bir değer kazanmış. Bu noktadan itibaren hayvanla ilişki, herhangi bir nesneyle ilişki düzleminde sürdürülür. Köle-efendi ilişkisinden de ötede, bir mülkiyet ilişkisi üzerinde konuşuruz.

İnsan, istilacıdır. Dağdan gelip bağdakini kovmakla suçlanabilir. Doğada bizden önce yaşamlarını sürdüren hayvanların evlerini ele geçirdik, bir kısmını da evlerimizin içine hapsedtik. “Bülbülü altın kafese koymuşlar, ille de vatanım demiş” diyoruz fakat bülbüller yüksek ücretlerle satılıyor. Petshopların varlığı, hayvanat bahçelerinin varlığından daha trajik. Evcil hayvan konusunda insanlık, hayvanları ikinci kez sömürmektedir. Hayvanların genleri ve yaşam tarzlarını değiştirmeye zorluyoruz.

Bir Deyimi Şerh Etmek: Hayvana Onurunu İade Etmek

Öte yandan Türkçede hayvan, “can” taşır. “Can taşımak”, annemin çocukluğumda sıkça duyduğum sözleriyle ifade edeyim, “O da can taşıyor” deyişinde dile gelir. Ayrı yazılan “da” eki, “insanlar gibi hayvanlar da” demektir. “İnsan da can taşır, hayvan da” demektir. Benzerlik kuran “da” eki, hayvanı insana yaklaştırır, özdeşleştirmese de aynı kategoride, zamirler kategorisinde zikrederek hayvan ile insanı eşitler. Hayvan, “Sen, ben, o” diye sıralanan zamirler listesinde, bir fail, bir özne olarak yer alır. Türkçenin doğal ve ayrımsız doğasını görürüz burada.

Can taşıdığına bir şey, duygusal varlıkların sahip olduğu onur ve değere sahip olur. Biz insanlar duygusal, duyumsayan, algılayan varlıklarız. İlgi ve sevgi dolu bir yaklaşımı, düşmanca yaklaşımdan kolayca ayırt ederiz. Acı çeker, açlığı hisseder, rahat ve huzura yöneliriz. Annemin can taşıyan kedisi, tıpkı insan gibi şefkate ve ilgiye açık, hazır ve de müstahaktır. İnsanoğlu can taşıyana karşı empati duyabilir, duymalıdır da. Bu gereklilik, insanlık bilincinin gelişimiyle ilgili bir göstergedir aynı zamanda.

Dildeki Tartışmayı Görünür Kılmak: Mal ya da Canlı Olmak

Şimdi, “Cana gelen mala gelsin!” atasözüyle “O da can taşıyor!” deyişi arasındaki çatlağa bakalım: İnsanlar, “**Cana gelen mala gelsin!**” derken avunur ve teselli olur. Eğer bir felakette insan kaybı yoksa fakat hayvan veya emtia kaybı varsa cana gelmemiş, mala gelmiş sayılır. Bir teselli olan bu performatif ifade, insan ve hayvan arasındaki ontolojik-varoluşsal ayrımı, etik ve politik bir ayrıma aktarır. Başka bir ifadeyle hayvani varoluşun değeri tayin edilir; hayvana varlık âleminde bir değer takdir edilir, bir statü tayin edilir. Artık hayvanların can taşıdıkları önemsizdir; cansız nesnelere gibi, sadece yer kaplayan birer nesne olurlar. Nesne olan hayvan, insanın elindeki bir mülkiyete dönüşür. Afet ve kazada, ekonomik krizlerde, ferasetsiz ekonomik yatırımlarda kaybedilen zararlar konusudur. Zarar, daha sonra tekrar telafi edilebilir. Ama insan canı telafi edilemez. “**Yerine konulamazlık**” yalnızca insan canının değerini tayin eder. Telef olan hayvanın da telafi edilemez olmasını bekleriz fakat hayvanlar telafi edilebilir, yerine konulabilir, yok oluşlarındaki zarar tazmin edilebilir. **Hayvan düşüncesi** bu yıkıcı değersizliği de içerir.

“Haşerat ve hastalıklı hayvanların itlaf edilmesi” denilen toplu katliama, insanlık vicdanının ses çıkarmamasının geleneksel hayvan idesiyle bir ilgisi olmalıdır. Telef olmakla itlaf etmek arasında bir fark yoktur. Hayvanların ölüm şekilleri, hayvanların tedavisi ve korunması konusunda canlılık ve yaşamın devamı kavramları geçerliliğini sürdüremez. Örneğin hayvanlar, mal ve mülk olarak birer değişim değerine sahiptir; bozdurulabilir, satılabilir, biriktirebilir. Kar elde etmek için istenildiği zaman nakde çevrilebilen bir yatırım emtiasıdır. Canlı insan, bozdurulabilir-değişim değerine sahip olmadığı halde canlı hayvan nakde çevrilebilir halde bulunur.

Robot Haklarının Önkoşulu Olarak Hayvan Hakları

Hayvan haklarını ekolojik dengeye, birlikte yaşama sanatına, teknolojik nesnelere ilişki bağlamına aktarmak zorundayız. Hayvan hakları meselesi, robotik teknoloji gündelik yaşamı kuşatmadan, teknolojik tekillik fiilen gerçekleşmeden önce çözüme kavuşturulmalı. Robotik nesnelere ilişkimizin çevreyle geleneksel ilişkimizden farklı olmasını ummak için yeterli gerekçelerimiz maalesef henüz oluşmadı. Robotlarla ilişkilerimizi düzenleyecek bir robot etiğinde bir iyimserlik umudu, gecikmiş olmasına rağmen ham hayalden öte gitmiyor. Her şeyiyle bizim mühürümüzü taşıyan robotlarla ilişki tarzımız, iktidar ilişkisi olmaya çok yakın. İnsan-dışı varlıklarla ilişki potansiyelimizin ne yönde gelişeceğini görmek için hayvanla iletişim tarzımızı incelemek ipuçları verebilir.

Hayvanlarla ilişkilerimize bakarak robotlarla nasıl bir ilişki içinde olacağımızı ön-

görmeye çalışabiliriz. Robot etiği tartışmalarında, dezavantajlı gruplarla iletişim etiğine gönderme yapılmıyor olmasına şaşırmalıyız. İnsanlar arasında eşitsizlik ve ayrımcılık üreten tahakküm ilişkisinin bir benzerini, hayvanlara da tatbik ettiğimizi çok açık. Doğanın içinde oturup ona karşı takındığımız kibirli tutumun yol açtığı reaksiyona kulak verirse tahakküm ilişkisinin yan etkilerini görebiliriz. Dezavantajlı insanların maruz kaldığı saldırılar ve nesnelere hor kullanmak ile **hayvanlara kötü davranmak** arasında korelasyona odaklanmak ufuk açıcı olabilir.

Engellilerle İletişim ya da Hayvana Kötü Muamele

Engellilere karşı tutumunun hayvana kötü muameleyle benzerliğine odaklandığımızda her ikisinden güç ve iktidar uygulamalarını, tahakkümü görürüz. Dezavantajlı gruplara karşı yaklaşımımız, düşük yaşam formundaki hayvanlara karşı tutumlarımızda da ortaya çıkar. Yoksul, engelli veya yaşlı birine karşı merhamet, empati ve eşitlik düşüncesinden uzaklaştığımızda, insanlıktan da uzaklaşırız. Ve bu uzaklık, benzer biçimde hayvana karşı kötü muamelede de gözlenebilir. Güç-iktidar ilişkisi söz konusu olduğunda kadına, çocuğa, göçmene, mülteciye kötü davranmayı, “kendini hayvandan üstün görme” şeklindeki “yanlış inanç” ile birlikte düşünebiliriz. Şiddet, bir tür kişilik anomalisidir. Birçok şiddet olayında zorbalar, bu vandallığı bir tutum ve karakter olarak sergilerler. Halis Ekmekçi’nin dediği gibi, “Güç, kendinden daha büyük bir güç karşısında eğilme eğilimi gösterir”. Bir zorba, kendinden zayıf biriyle karşılaştığında, bu karşılaşmayı bir müsabakaya çevirir, diyaloga değil. Örneğin gücünü gösterebileceği bir sokak hayvanı, ilgi ve sempati duygularını değil, rövanş ve mücadele düşüncesini, hınç ve intikam duygularını, vandallık pratiklerini harekete geçirir. Bu yüzden dezavantajlı insanlara karşı tutumumuzun hayvan felsefemizle doğrudan ilgisi var. Hayvana kötü muamele, bizim medeni ilişkilerimizin hala ilkel bir güç-iktidar ilişkisi olarak sürdüğünü gösteriyor.

Güç ve İradeden Hareket Etmek

Güç, irade ve akıldan hareket edildiğinde hayvan meselesi çözülemez. Eğer hayvanlarla uzlaşacaksak bu akıl ve irade, diyalog ve müzakere seviyesinde yapılamaz. Bu, insan ve hayvanların en üst ortak niteliği zemininde yapılmalı. “Can taşımak” noktasında yapılmalı. Hayvan meselesinin kökeninde zaten insanın akleden bir varlık olarak, yeryüzünde tanrısal verasetin hatta vesayetin taşıyıcısı olarak görülmesi de vardır.

Hareket Noktasını Değiştirmek: Farktan Ortak Noktaya Geçiş

Hayvanlar konusunda bugüne kadar insan ile hayvan arasındaki farka odaklandı. Farktan hareketle amaç insanı tanımlamaktır. Bu düşünce, insana yeryüzünde farklı bir kimlik ve statü kazandırmaya hizmet etti; insanın çevreye ve hayvanlara egemen

olmasının felsefi zeminini oluşturdu. Çünkü farktan hareket edildiğinde insanın kibir ve iktidar düşüncesine ulaşması kaçınılmazdı. Bu kibir ve iktidar içgüdüünün etkisi altında gerçekleşen insan-doğa iletişiminin hakikati iskalaması, tek yönlü bir perspektife mahkûm olması hiç de şaşırtıcı gelmiyor. Tek yönlü bir etkileşim fikri, doğaya tümüyle egemen olmayı arzulayan insanın hülyalarını süslemiş olmalı. İnsan merkezli bu antropolik bakış açısı, doğayı kontrol altına almayı amaçlayan ve yarın doğaya tam tahakküme netice veren gayri meşru bir ideolojidir. Henüz yeterince gündeme getirilmemiş, tartışılmamış, gerekçelendirilmemiş ve değerlendirilmemiştir.

Eğer şimdi hayvanı tanımlamak istiyorsak bu kez, insan ile hayvan arasındaki ortaklığa odaklanmalıyız. Peki, ortaklıktan hareket ettiğimizde ne olur? Bir kazanç umabilir miyiz? İlk olarak, saygı düşüncesi için uygun bir başlangıç oluşur. Ortak yaşam alanına saygı duymak ortak yaşamı özlemenin mümkün olduğu bir ekolojik durum inşa etme düşüncesini yeşertebilir. Ve nihayet karşılıklı hak ve hukuku gözetmeye, bir ideal olarak birlikte yaşamının koşullarını aramaya bizi davet eder. Ortaklık düşüncesinden hareket edildiğinde, antropolojik perspektifin kuşku ve reddiye ile yaklaştığı sonuçlar da ortaya çıkar. Büyük oranda hayvanın hakkını teslim etmeye zorlayarak insana haddini bildirebilir. İnsan, kendinden zayıf insanlara karşı sınırlarını bilme erdemine ulaşmışsa eğer, insandan zayıf hayvana karşı da haddini, sınırlarını, ahlaki koşullarını bilme erdemine ulaşabilir. Hayvanın hakkını teslim etmesi insana, kendi haddini bilme erdemi kazandırabilir.

Birlikte Var Olmayı Sözleşme Haline Getirmek

Milyonlarca yıl yeryüzünde hayvanlarla birlikte yaşadık. Birlikteliğimizin ihlal edilemez bir ontolojik sözleşmeye dayandığını söylemek zor. İş, açıklık ve hayatta kalmaya gelip dayandığında çıkarlarımız çatışır; zarar vermeme ve doğal taksimata rıza gösterme gibi politik sözleşme hükümleri askıya alınır. Her iki taraf için de yaşamın değeri yere düşer.

Birçok amaçla hayvan yaşam alanlarını yeniden düzenleriz. Düzenleyicilik bizim için hem bir yetenek hem de bir ruhsattır. Parçalardan oluşmuş her bütünü yeniden organize etmenin bizim içgüdüsel eğilimimiz olduğundan hiç kuşku duymuyorum. Hatta **yeniden organizasyonun** insan ile hayvan arasındaki ayırım ölçütlerinden biri olması hiç de şaşırtıcı bir argüman olmazdı. Neredeyse başlangıçtan beri “Yeryüzünü imar edelim!” diye burada olduğumuza inanıyoruz. Yeryüzüne sonradan gönderilmiş ajanlar, halifeler veya elçiler olduğumuzu düşünmek bize zihinsel olarak iyi geliyor!

Doğayı Muhatap Olarak Kabul Etmek

Hayvanlarla ilişkimiz aslında insanlarla ve doğayla ilişkimize benzer. Bunu düşün-

müyoruz. İnsanlarla sorun yaşadığımızda kendimizi eleştirebiliriz fakat bir sinekle, esen rüzgârla veya depremle başımız derde girdiğinde doğayla ilişkimizi sorgulama konusunda isteksiz kalıyoruz. Doğadan değil, Tanrı'dan biliyoruz. Doğaya karşı değil, Tanrı'ya karşı samimiyetimizi sorguluyoruz. Doğayla ilişki biçimimizi sorgulamak yerine, Tanrı ile ilişkimizi sorgulama eğilimindeyiz. Bu yönde bilinçli bir yönlendirmeye maruz kalmış gibi ekolojik sorunlarda da aynı refleksi sergiliyoruz. Muhatap olarak doğayı değil, Tanrı'yı alarak doğa ile aramıza aşılmaz bir uçurum koyduğumuzun farkında değiliz. Böyle olunca da doğaya karşı ekolojik empati de gelişmiyor.

“Yaratılanı yaratandan ötürü sevmek”, karşılıklı ve olgun bir ilişki imkânını yok ediyor. Bu özdeyişte hala insanın yaratılmışlara karşı üstünlüğü ve sevme lütfunda bulunan ihsanı söz konusu. Kant'ın çikarsızlık arayışı burada beyhude kalır. Yaratılanın bizatihi hiçbir kıymeti harbiyesi yok bu düşüncede. Bir köpeğe su vermek için Tanrısal rehberliğe ihtiyacımız olmasa gerek. **O da can taşır**; yiyip içmesi, korunması ve beslenmesi gerekir, tıpkı bizim gibi. Bir insana kötü davrandığımızda yaşadığımız suçluluk, değersizlik ve utanma duygusunu, bir hayvana işkence ettiğimizde de yaşamının yollarını geliştirmeliyiz.

Birlikte Mevcudiyet İçin Etik İlkeler Aramak

Birlikte mevcudiyet tezi, benim önerimin büyük bir kısmına zemin oluşturuyor. Birlikte var olmaya davet eden bu iddia, derin insani içgüdülere dayanmakla birlikte oldukça basit. 3,7 milyar yıl önce doğan yeryüzü; derelere, denizlere, bitkiler ve hayvanlara bizden önce binlerce yıl ev sahipliği yaptı. Yeryüzünün gerçek sahibi onlardı, diyemeyiz fakat yeryüzünde koşan, onun suyundan içip bitkisinden yiyenler yalnızca hayvanlardı. Hayvanlar, buranın bizden önceki sakinleriydi. Hayvanlar, bitkilerle birlikte doğal yaşamın bir parçası olarak kalmaya devam ettiler. Bitkiler ve hayvanları bağrında barındıran doğa, coğrafi şekilleri ve değişen iklim koşullarıyla kılıktan kılığa girdi. İnsansız yeryüzü, hiç de soluk, sessiz ve ölümcül değildi.

Bu gezegende yeryüzüyle birlikte yaşama iradesi geliştirmenin zamanı geldi. Bitkisel-hayvani-insani yaşam formlarını birbirinden ayırt edebiliyoruz. Hayvanlar üzerinde denetim, yönetim, gözetim ve planlama yapma gücüne ulaştık. Onlar hakkında tasarrufta bulunurken tasarrufumuzu meşru kılacak bir adalet şiarı inşa edebiliriz. Bunu Tanrı kendine yaptığını söylüyor. Allah'ın kendine tahsis ettiği bir etik var, adetullah veya sunnetullah denilen. Tanrı kendini tanıtıyor, tanıttığı gibi görünmeyi vaat ediyor. Doğal felaketleri, tanrının arabayı pazar yerine sürmesi olarak değerlendirmek mümkün fakat doğanın işleyişine müdahil olmadığını düşünmek zorundayız. Bu, Tanrı'nın “Aziz” oluşu ve insanın “Özgür iradesi” için elzem. İrademizi, sadece diğer insanlarla ilişkilerimize yön verecek normlar tesis etmede kullanmamız

yetmez. Çevre ve doğayla da ilişkimizde adetlerimiz, geleneklerimiz olmalı. Buraya göçmedik. Kendimizi yeryüzünde birlikte bulduk. Birlikte varoluşumuzun seyrini iktidar ve tahakküm ilişkisinden kurtaracak saf bir ahlak yasasına ihtiyacımız var. “Yaradılanı ortak yaratıcınızdan ötürü seveceksin!” ilkesi, bugüne kadar yeterince iyi sonuçlar vermiş olsa da güç konusunda insan-hayvan makasının iyice açılması, tanrıya inanmayanları da kuşatacak bir ilkeyi tesis ve ilan etmeyi zorunlu kılar. İnsanın varoluşsal borcu, gittikçe güçlendiğinden ötürü kendi başlangıç koşullarına daha fazla sadakat duymak, insanın varoluşsal borcudur.

Başlangıç olarak güç-iktidar ilişkisinden insanı özgürleştirecek bir model arıyoruz. Bu yeryüzüyle yeni iletişim modeli, aynı zamanda insanın hayvan üzerine güç uygulayabilme potansiyelini de hesaba katmalı. Son olarak da insanın hayvana üstünlüğünü, epistemolojik ve ontik düzlemden etik düzleme taşımalı. Şimdi bu metnin önerisi şudur: Hayvanlara öyle davranmalısın ki Tanrının da sana öyle davrandığında zoruna gitmesin! Başka bir ifadeyle tanrının sana nasıl davranmasını istiyorsan hayvanlara öyle davranmalısın.

Araçsallaştırmaktan Vazgeçmek: Karşılıklılık ve Çıkarlıksızlık

Araç düşüncesi, şeyleri ihtiyaç halinde tüketmekten farklıdır. İhtiyaç halinde bir kese ekmek, can ve hayattır. Ekmek bizde yaşam bulur. Araçlar ise öyle değildir. Değerlerini kendilerinde taşımazlar. Yere düşen ekmek kırıntılarını toplayan, ekmeği kutsayan düşünce geleneğini ele alalım: Ekmek bizatihi değerlidir. Açlığımızı gidere-meyecek kadar küçük ve kirlenmiş olsa da yerde kalmamalıdır. Ekmek henüz araç değildir, açlığımızı giderirken bile. İnsan ile ekmek arasında mideyi doyurmasından daha değerli bir ilişki oluşmuş burada: **Karşılıklılık ilişkisi**. Fayda odaklı çıkar ilişkisinden farklı olarak çıkarlıksızlık gözetmek, çıkarların devam etmediği zamanlarda da saygıyı korumaya çalışmak... Yeni sözleşme maddelerinden biri. Örneğin ekmek, yere düşen bir kırıntıya dönüşüp yenilebilir olma değerini yitirdiğinde bile ekmeğe saygıyı sürdü-ren bir ilişki. Fayda sağlamadığı durumlarda hala ona saygı göstermek: Bir tür kadir-şinaslık. Buna karşın bir şey araçsallaştığında değeri işlevine indirgenir. İşlevi bozulan ya da işlevini yitiren şeyler çöpe atılırlar. Geri dönüşüm, yeniden işlenme, tamir, onarım ve tedavi gibi bir dizi işleme tabi tutulur. Burada ters giden bir şeyler olduğunu hissediyoruz: Bir toplumun yaşlıları artık işe yaramazlar ama yine de onların saygıyı hak ettiklerini düşünürüz. Yaşlılara saygı, insanın araçsallaştırılmadığı dünyaya ait bir değerdir. Birçok açıdan hayvanlarla ilişkimiz, toplum için faydasını yitirmiş yahut da dışı dokunur fayda üretememiş dezavantajlılarla ilişkimize benzer.

Hayvanlara İktidar Uygulamayacaksınız!

“Hayvanlar üzerine iktidar uygulamayacaksınız!” demek, onlardan nemalanmayacaksınız, demek değildir. Bu, “Onları yaşatacağsın, birlikte yaşayacaksınız!” demektir. Biriktirmeyecek, stok halde tutmayacaksınız. Aklın sana verdiği iktidar gücünü, aklınla alt edecek, beslenmen için alternatif yiyecekler üreteceksin.

Madem Bir Aradasın Öyleyse Birlikte Yaşa!

Etiği, birlikte yaşamamanın zorunlu koşulu olarak tesis edelim. Birlikte yaşama nosyonunu, “Birlikte yaşa!” biçiminde evrensel bir ilkeye dönüştürelim. Birlikte yaşamak, “Birlikte yaşayacaksınız!” biçimindeki vicdani bir göreve yükseltilmeli. İnsanlarla birlikte yaşayacaksınız, hayvanlarla, bitkilerle ve doğal nesnelere birlikte yaşayacaksınız. Zaten onlarla aynı dünyada yaşıyorsun, öyleyse onlarla birlikte yaşa! Onlarla birlikte yaşayacak, onlarla birlikte öleceksin, yeryüzününün bağrına gömüleceksin. İnsanın kurbanda Tanrı'nın rızasını kazanmak için hazırladığı bir buzağının yediği bir çiçeğe dönüşeceksin. Buda'nın önerdiği gibi, tasavvufu aradığı gibi o her ne ise ondan fena bulacaksınız, yok oluşunu onaylayarak varlık kazanacaksınız. Çünkü o varlığın içinde erimedikçe evrensel varlıkla bütünleşmeyeceksin. Varlığa karşı direnmeyeceksin. Bırak, Varlık seni kuşatsın, benliğini ele geçirsin. Böylece sen seni esir alan tarafından sonsuzluğa kavuşturulacaksınız.

Şimdi ve Burada: Sözleşme Teklif Etme Sorumluluğu

Hayvanlarla birlikte yaşama arzumuzla yüzleşmenin zamanı geldi. İnsanlar gerçekten de yeryüzünü diğer canlılarla paylaşmak isteyip istemediklerini düşünmeliler. Bir insanın diğeriyle birlikteliğini sürdürme kararı görece karmaşık olabilir fakat hayvan meselesi oldukça basittir. Onlardan yararlanıyoruz. Hayvani gıdalar kahvaltılarımız ve akşam yemeklerimizi süslüyor, bizleri besliyorlar. Çocuklarımız onlarla oynuyor, eğleniyorlar. Avcılarımız gelişmiş silahlarla ilksel dürtülerini tatmin ediyorlar. Hayvanlarla birlikte yaşama teklifini ancak biz sunabiliriz. Hayvanların bizi birlikte yaşamaya zorlaması, yeryüzünü ele geçirdiğimizden beri çok düşük bir ihtimal. Yeryüzü egemenliğini ele geçirip gücümüzü test ve ispat ettikten sonra artık burada bizden önceki sakinlere birlikte mevcudiyet sözleşmesini teklif edebilir, kabul görmesi için nesnel koşullar tesis edebiliriz.

Hayvan Toplumunu Onaylamak: Saygı ve Empati

Hayvanlar, dünya ile ilişki kurarlar, tıpkı bizim gibi. Bir kişilik ve karaktere sahiptirler. Kimi sert, kimi yumuşak mizaçlıdır. Nazik ve kaba davranışlarını dışardan biz bile ayırt edebiliriz. Bazıları daha duygusal tepkiler verirler. Temkinli, tedbirli veya tez canlı davranırlar. Bazılarının davranışları öngörülebilirdir.

Bir kimlik ve statüye sahiptirler. Hayvanlar topluluğu, estetik ritüel hatta etik normlara sahip gerçek topluluklardır. İstikrarlı ve durağan yaşam tarzları, normları çabucak öğrenmelerini ve yeryüzünde diğer hayvanlarla birlikte varoluşsal ekosistemin parçaları olarak yaşarlar. Bizim onlardan faydalandığımız gibi, onlar da birbirlerinden faydalanırlar.

Bellek ve us sahibidirler. Dostlarını, acı tatlı tecrübelerini hatırlarlar. Geçmişten ders çıkarırlar. Tanırlar ve tanışırlar. Dostlar edinirler ve dostluk ederler. Sözcüklerle konuşmadıklarını aldanmamak gerek, zira iletişim kurarlar. Henüz tümüyle çözemediğimiz bir iletişim dili kullanırlar. İnsan beyni seviyesinde olmasa da hesaplama yapar, sezer ve severler. İlgilendikleri oyuncakları, oyunlar, sevdikleri yiyecekler, korudukları arkadaşlar, yardımına koştukları dostlar vardır.

Bütün bunlar, hayvanların bilinçli bir topluluk olduğuna bizi ikna etmelidir. Onlarla anlaşılabilir, güç ve iktidarımızı onlarla birlikte yaşamak için yeni bir sözleşme teklif etme yönünde kullanabiliriz. Eğer teklife hazırsan zarar vermeyecek, hayvanın onur ve değerini rencide etmeyeceksin! Hayvanı yurtsuzlaştırmayacak, hayvanlıktan çıkaramayacaksın. Yüzünü yeryüzüne dönüp hayvanla birlikte, hayvanın doğal dürtü ve ihtiyaçlarına duyarlı davranacaksın.

Bırakalım hayvanlar hayvanlıklarını yaşasınlar. Bu bizim insanlığımızın gelişmiş erdemlerden biridir. Hayvana karşı empatiyle yaklaşmak, tek yönlü biz insanlara düşen varoluşsal bir sorumluluktur.